

¹ Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

² Національний дендропарк "Софіївка" НАН України
Україна, 20300 м. Умань, вул. Київська, 12 а

БОТАНІЧНІ САДИ КРІЗЬ ПРИЗМУ XVII МІЖНАРОДНОГО БОТАНІЧНОГО КОНГРЕСУ

Можна з упевненістю стверджувати, що ботанічні сади виникли одночасно з ботанічною наукою. Основоположник ботаніки як науки, автор знаменитих трактатів "Дослідження про рослини" та "Про причини рослин" давньогрецький учений Теофраст (Феофраст) (372—285 рр. до н.е.) заснував у малоазіатському місті Кірена перший в історії людства ботанічний сад. У ньому вирощувалися не лише середземноморські рослини, а й рослини з Персії, Індії та інших країн, які були привезені з походів Александра Македонського. На жаль, це історичне починання не знайшло подальшого розвитку в античному світі. Через багато століть будівництво ботанічних садів відродилося в університетах середньовічної Європи. В 1333 р. засновано ботанічний сад у Венеції, в 1490 р. — у Кельні, в 1543 — у Пізі, в 1544 р. — у Падуї, в 1567 р. — у Болоньї.

Нині у світі існує 2400 ботанічних садів (28 з них — в Україні), колекційний фонд яких нараховує понад 80 000 видів рослин.

У різні історичні періоди розвитку ботанічних садів їх діяльність характеризувалася своїми особливостями, однак інтродукція рослин була і лишається актуальним завданням ботанічних садів.

З кінця минулого століття невід'ємною складовою діяльності ботанічних садів стала охорона рідкісних та зникаючих видів рослин *ex situ*. Саме цей аспект роботи ботанічних садів був у центрі уваги двох сим-

позіумів, які відбулися в рамках XVII міжнародного ботанічного конгресу, — "Ботанічні сади — історія, природоохоронні проблеми та майбутні завдання" (організатор М. Кін) та "Охорона *ex situ*: Глобальна стратегія охорони рослин" (організатор С. Тяннер).

На першому симпозіумі у доповіді Д. Гіббса (Міжнародна природоохоронна програма ботанічних садів, Велика Британія) була розглянута еволюція ботанічних садів від середньовіччя до сьогодення. Зазначено позитивну тенденцію до зростання чисельності ботанічних садів за останні 50 років. Нині ботсади існують в 167 країнах. Відзначено роль Міжнародної природоохоронної програми ботанічних садів у збереженні флористичного різноманіття *ex situ*.

Х. Хернандес Бармейо (Міжнародна асоціація ботанічних садів, Ботанічний сад Кордови, Іспанія) виголосив промову на тему "Міжнародна асоціація ботанічних садів". Доповідач нагадав історію створення Міжнародної асоціації ботанічних садів та висвітлив її сучасну діяльність. Асоціація ботанічних садів звернулася до ЮНЕСКО з пропозицією про створення Міжнародного дня ботанічних садів.

У доповідях С. Хіу (Ботанічний сад Національного природничого музею, Тайхунг, Тайванська Республіка Китаю) "Історія, природоохоронні проблеми та майбутні завдання Ботанічного саду при Національному музеї, Тайхунг, Тайвань" та В. Хіу "Розвиток та план дій Фушанського ботанічного саду — мрія людей, які підтриму-

ють біорізноманіття" були висвітлені різноманітні аспекти діяльності нових ботанічних садів Тайваню — Тайхунського (рік заснування — 1994) та Фушанського (рік заснування — 1990).

На симпозиумі також були заслухані цікаві доповіді С. Хе (Пекінський ботанічний сад Китайської академії наук) "Нове в розробці сайту з охорони рослин *ex situ* у ботанічних садах", А.Н. Мюльнера (Королівський ботанічний сад, К'ю, Велика Британія), "Ботанічні сади К'ю і Відня та їх роль у проведенні наукових досліджень з охорони біорізноманіття родини *Meliaceae*", Т. Хемінгера (Музей природничої історії Люксембургу) "Міжнародна сітка обміну рослин: модель переміщення рослинного матеріалу між ботанічними садами".

На симпозиумі "Охорона *ex situ*: Глобальна стратегія охорони рослин" з доповіддю "Завдання ботанічних садів та центрів вивчення генетичних ресурсів щодо охорони зникаючих видів рослин *ex situ* до 2010 р." виступив П.С. Вайс Джексон (Міжнародна природоохоронна програма ботанічних садів, Велика Британія). Він зазначив, що відповідно до завдань 8-ї Глобальної стратегії охорони рослин до 2010 р. 60% зникаючих видів світової флори мають бути представлені в колекціях *ex situ*, 10% з них — охоплені програмами з реінтродукції. На сьогодні в таких колекціях представлено не більше 20% зникаючих видів і лише 2% з них охоплені програмами з реінтродукції.

Н.Н. Колберг (Національний ботанічний науково-дослідний інститут, Вінхук, Намібія) у своїй доповіді "Завдання охорони зникаючих видів *ex situ*" зазначив особливості організації охорони рослин *ex situ* в Африці.

Дискусійні питання, пов'язані з охороною рідкісних та зникаючих видів рослин *ex situ* в Китаї, були розглянуті в доповіді Х. Хунга (Вуханський ботанічний сад Китайської академії наук) "Генетична чистота та ризику при охороні зникаючих видів *ex situ*: китайський досвід".

"Роль ботанічних садів у Глобальній стратегії охорони рослин, особливо щодо виконання завдання 8" — такою була тема доповіді Д.А.Х. Рас (Едінбурзький королівський ботанічний сад). У колекціях цього саду представлено 67% видів рослин з 204, занесених до Червоного списку Великої Британії, однак лише третина з них — британського походження.

П. Леон-Лобас (Аграрний університет м. Вікунья, Чилі) у доповіді "Охорона зникаючих видів флори Чилі в проєкті насінневого банку тисячоліття" зазначив, що під керівництвом Королівського ботанічного саду (Велика Британія) здійснюється проєкт створення насінневого банку тисячоліття з метою збереження рослин з регіонів із засушливим кліматом. Аграрний університет м. Вікунья є співавтором цього проєкту з 2002 р. За цей період зібрано і передано на збереження насіння 211 ендеміків флори Чилі, зокрема 83 зникаючих видів.

Проблемам застосування культури тканини в справі охорони рідкісних видів була присвячена доповідь М.М. Рамсай (Королівський ботанічний сад, К'ю, Велика Британія) "Охорона рослин *ex situ*: роль культури тканин".

А.Н. Хітчкок (Кірштенбозький ботанічний сад, Кейптаун, Південно-Африканська Республіка) у доповіді "Реінтродукція рослин у природоохоронних програмах" наголосив на тому, що охорону рідкісних видів *ex situ* слід розглядати в комплексі з охороною *in situ*. Він розповів, що рідкісні види з колекцій Кірштенбозького ботанічного саду використовуються при відновленні порушених екосистем в околицях Кейптауна.

Учасники Конгресу мали унікальну нагоду ознайомитися з ботанічними садами Відня. В столиці Австрії є два розміщені поряд ботанічні сади — Федеральний ботанічний сад "Альпійський сад у Бельведері" та Ботанічний сад Віденського університету. Історія першого ботанічного саду бере свій початок у 1720—1722 рр., коли було закладено парк Бельведеру. В 1803 р.

ерцгерцог Йохан та його брати Антон і Райнер створили один із перших в Європі альпінаріїв. У 1865 р. рослини цієї колекції були перенесені до Бельведеру. Сьогодні в альпійському саду на площі всього 2500 м² зростає 2000 видів рослин. Альпійські рослини гармонійно поєднані з бонсаєм, який було привезено до саду в 1980 р., на сьогодні його колекція нараховує 90 форм. В оранжереях Бельведеру представлені колекції рослин тропічних лісів флори Австралії (близько 430 видів), південноафриканських вересових (85), закладені за систематичним принципом колекції бромелієвих (близько 700 видів) та тропічних рослин родин Агацеае та Морачеае. До складу цих обширних зібрань входить багато рідкісних видів. Гордістю саду є *Banksia media*, яка дуже рідко трапляється як в природі, так і в культурі.

Ботанічний сад Віденського університету засновано в 1754 р. імператрицею Марією-Терезією. В наш час на площі 8 га представлено 9500 видів рослин. Сад являє собою поєднання паркових ландшафтів з колекціями відкритого та закритого ґрунту, які закладені за систематичним та ботаніко-географічним принципами.

В оранжерейному комплексі на площі 1500 м² представлені колекції ананасових (800 видів) орхідних (700), лілієцвітих (320), геснерієвих (100 видів). У відкритому ґрунті є такі експозиції: систематичні групи рослин, хвойні, альпійські рослини, бамбуки, водні рослини, корисні рослини. Особливу цінність у науковому, ландшафтно-естетичному та пізнавальному відношеннях стано-

вить ботаніко-географічна ділянка "Паннонські рослини". На ній досить вдало змодельовано степові угруповання та соснові ліси східної частини Австрії.

Дуже цікавою є форма представлення теплолюбних рослин у невеликих оранжереях на зразок тераріумів, розміщених на підставках уздовж доріжок саду.

Гордістю ботанічного саду Віденського університету є жива викопна рослина *Wollemia nobilis* (Агацарієае). Цей вид було відкрито для науки лише десять років тому у Воллемському (Wollemi) національному природному парку в Голубих горах за 200 км від м. Сідней в Австралії. Тут на площі 500 000 га виявлено лише сотню дорослих дерев, висота яких досягає 40 м, а діаметр — 1,2 м. До 1994 р. науці були відомі лише викопні рештки цього виду, вік яких дорівнює 90 млн років. Вважається, що становлення *Wollemia nobilis* як біологічного виду відбувалось 200 млн років тому в юрському періоді. Оскільки популяція *Wollemia nobilis* розташована на території національного парку, охорона її в природі забезпечена. В Австралії ведуться інтенсивні роботи зі збереження генофонду *Wollemia nobilis ex situ*. У восьми ботанічних садах п'ятого континенту є саджанці, вирощені з її насіння.

З нагоди 250-річчя Ботанічного саду Віденського університету посол Австралії в Австрії подарувала саду саджанець *Wollemia nobilis*. Таким чином, він став першим ботанічним садом Європи, де відвідувачі можуть ознайомитися з цим справжнім ботанічним скарбом нашої планети.